

Nr 4
2010

HUNGARO

Fans

TIDNINGEN FÖR DIG SOM ÄR INTRESSERAD AV UNGRARE OCH UNGERSK KULTUR

Ungerska framgångar

Gyula Dávid, VD för Ungerska Institutet i Tallinn, med dottern Szonja, som sannolikt var den enda glada åskådaren under EM-kvalmatchen Estland - Ungern (19-31) i Pölva, Estland den 31 oktober.

Läs mer om Ungerska Institutet och dess VD på

SID 3

Förord till alla Fans

Kära läsare!

Sedan vårt förra nummer har SFUL varit inblandat i flera spännande projekt. Mest uppmärksamhet fick vår barnkonsttävling, som efter utställningen i Göteborg visades även i Budapest, Ungern och i Homoródszentmárton (Mártiniş, i Transsylvanien) i Rumänien, samt i Belgrad och i Užice, Serbien.

Och då var det dags att säga tack och adjö till *Krisztián Tóth* som under de senaste tre åren tjänstgjorde som kulturattaché på den Ungerska Ambassaden i Stockholm. Tack, Krisztián för ett givande samarbete, och lycka till med dina nya arbetsuppgifter!

När det gäller detta fjärde nummer av HungaroFans, innehåller tidningen en bred palett av ungerska porträtt från när och fjärran, i både tid och rum. Ett av porträtten handlar om den virtuosa unga damen *Victoria Stjerna*, som sin ringa ålder till trots redan har rönt framgångar både i Sverige och i utlandet. I ett annat får vi bekanta oss med *Gyula Dávid*, som idag sitter på Ungerska Institutet i Tallinn på andra sidan Östersjön, men som tidigare under året, i april var med och genomförde en utställning inom ramen för den ungerska kulturveckan hu.se.t. *Move and Walk*-institutet, som också är en av grundpelarna i hu.se.t och dessutom även trycker denna tidning, tar nya grepp och inleder flera spännande internationella projekt. Lycka till!

I samband med den internationella biblioteksorganisationen IFLAs kongress i Göteborg fick vi besök av *Márton Németh*, bibliotekarie i Budapest, som här berättar om sina upplevelser. Vår Budapest-kännare *Hasse Nylén* tar oss åter till spännande platser i den ungerska huvudstaden. Budapest blir extra aktuellt nu från årsskiftet, då det är Ungerns tur att bli ordförande för EU. HungaroFans inleder nu en serie om det mångkulturella Ungern, genom att presentera judarnas och tyskarnas historia i landet.

Till min stora glädje, kan vi i detta nummer berätta om två interkulturella händelser i Sverige, båda med ungerska förtecken. Uppsala gästades av *Péter Huzella*, medan den romska *100-mannaorkesteren* spelade i Norrköping, Malmö, Göteborg och Stockholm.

Visste ni att en av de berömda Hasselbladkamerorna är byggd av en ungrare? *Szilárd Szabad* kom till Sverige 1936, berättar *József Tiglezán* i en ömsint levnadsteckning, och blev kvar här. Det har även de familjer gjort, som *Kamilla György* hade intervjuat under tio

års lopp för att studera språkliga förändringar inom modersmålet. Studierna ledde så småningom fram till en doktorsavhandling i ämnet, och ur denna presenterar hon här några av sina slutsatser.

Sist, men inte minst, har jag äran att presentera *Linda Toth*. Efter tjänstgöring på Svenska Ambassaden i Budapest, återvände hon till Sverige, och landade hos oss på redaktionen. Jag hälsar nu henne välkommen som HungaroFans redaktör! Tack, Linda, för förtroendet.

Jag vill också tacka alla er, som på ett eller annat sätt bidragit till att detta fjärde nummer av HungaroFans kom till!

LÁSZLÓ SALL
ordförande i www.sful.se

HUNGARO Fans

Nr 4. 2010

[INNEHÅLL]

Interkulturellt i Uppsala.....	3
Chanser till språkbevaring	5
Ny redaktör: Linda Toth.....	8
Szabad — teknisk fotosnille.....	10
Violonist-Stjernen Victoria.....	12
Move & Walk på väg till Europa.....	14
Historien om Ungerns judar.....	16
Ungerns tyska minoritet	19
Budapests topplista.....	21
Porträt: Gyula Dávid.....	24
Beigels med vallmo och nötter.....	26
Brev från biblioteksvärlden.....	27

Nästa nr: våren 2011

HungaroFans

Tidningen om ungrare
och ungersk kultur

Utges av Sällskapet för ungersk
litteratur – www.sful.se

Chefredaktör och ansvarig utgivare:

László Sall
laszlo.sall@comhem.se
070-263 02 58

Redaktör:

Linda Toth
linda.toth@hotmail.com

Grafisk form och layout:

Ujvari Text & Form
info@ujvari.se

Tryck:

Move & Walk, Göteborg

På omslaget:

Aldo Luuds foto,
från tidningen Öhtuleht, Estland

Musik, magi och modersmål

Péter Huzella gästade Uppsala med föreställningarna
“Tolkade Trollkarlsvisor” och “Pitty, Potty, Dripp, Dropp”

Av: ILDIKÓ ASZTALOS MORELL

ÖVERSÄTTNING: LÁSZLÓ SALL VESSELÉNYI

Alla sjunger med! Foto: Ildikó Asztalos Morell

– Vet ni var Garaboncia (ungerskt ord av italienskt ursprung med betydelsen: magi, trollkonst – övers. anm.) ligger någonstans? Den frågan ställer den ungerska kompositören och trubaduren Péter Huzella i ett av sina populära barnprogram. Under hans två föreställningar på Gottsunda Teater i Uppsala i höstas var det dock en annan fråga som den unga publiken fick:

– Vet ni var Ungern ligger någonstans?

Som den okrönte konung av interkulturella barnprogram som han är, bjöds Péter Huzella till Uppsala för att genom sina omtyckta föreställningar ge ungerskspråkiga barn möjlighet att på sitt modersmål bekanta sig med barnpoesins mästerverk och samtidigt, på ett lekfullt och interaktivt sätt, få svenska barn att fatta tycke för ungerska barnvisor. Det var i alla fall så här som Ungersk-Svenska Föreningen i Uppsala (UMSE), som låg bakom inbjudan, resonerade.

► Blanka Dénes och Sue Ericson, båda modersmålspedagoger i Uppsala, visade sig vara enastående partners i förverkligandet av denna idé. De arbetar inom den så kallade Uppsalamodellen, där modersmålsundervisningen för barn med ett annat modersmål än svenska sker integrerat i förskolegruppen. De pedagogiska metoderna på detta område är fortfarande under utveckling, så att Blanka och Sue har gjort ett banbrytande arbete. Genom att utgå från de ungerska poeterna Sándor Weöres och Sándor Kányádís dikter, till vilka Péter Huzella har skrivit melodier, hade lärarna plockat ihop en bukt av texter på temat *vatten*.

Med både begreppet vatten och dikterna som inspiration, satte barnen igång att rita, klippa och klistra, för att sedan skapa detaljerna till en sagolik scenografi, där alla möjliga underbara kreaturer fanns med, från fiskenädet som flöt på havsytan, till is, ånga och kläder som torkade i vinden. Höjdpunkten av denna sinnrika aktivitet var Péter Huzellas konsert. Med en blandning av rytm, lek och teckning trollade Péter, som alltid, fram ett suveränt program.

Musiken, rytmen och Péters spel fångslade barnen, som med Sues och Blankas hjälp kom även de till orda och "ljuda". Péters ungerska sånger ackompanjerades av barnens röster, som på svenska skanderade Sándor Kányádís och Sándor Weöres dikter. Det var drygt trettio barn ur de ungerskspråkiga barnens förskolegrupper som kom till föreställningen, så merparten, omkring 80-90 procent av deltagarna var svenskspråkiga. Det var en upplevelse att se, inte bara för barnen, utan även för de medföljande vuxna, att språket inte var ett hinder för förståelsen.

Dagen därpå var det dags för en föreställning av ett helt annat slag. Denna gång var det inte en "uppvärmd" publik som skulle komma. "Tolkade trollkarlsvisor", som konserten hette, annonserades i Uppsalas alla tidningar, samt på bibliotek och annonstavlor. Intresset översteg alla förväntningar. Föräldrar medräknade, var det 88 personer i publiken. Vi visste inte i förväg hur många som skulle ta en ungerska, men genom handuppräkning fick vi reda på att omkring 10-20 personer inte gjorde det.

Péter lyckades trots det få publiken med sig. Visserligen tolkade Ildikó Asztalos till svenska Péters lustiga diktillustrationer till en början, men musikens rytm och Péters suggestiva scenpersonlighet trollband snart publiken, trots att det knappt gick att andas i salen på grund av värmen.

Vi vill rikta ett stort och innerligt tack till alla deltagare för deras medverkan, till Uppsalas kulturstiftelse för deras stöd och till UMSEs entusiastiska samarbetspartners, med Ingela Dervalics i spetsen. Det var hon som tillsammans med Ildikó Asztalos Morell rodde projektet i hamn. Ett särskilt tack till Gottsunda Teater som slog upp sina portar för oss, och hårbärgerade utställningen och de två barnföreställningarna på sin lilla scen, medan Ferkó Matolcsi svarade för föreställningens proffsiga ljus- och ljudsättning. Programmet hade inte kunnat bli till utan Ove Berglunds underbara översättningar, samt utan det entusiastiska samarbete som Péter Huzella bjöd oss på genom detta enastående vackra program, särskilt framtaget för den blandade svensk-ungerska publiken.

Det är vår förhoppning att dessa två interkulturella barnprogram ska kunna tjäna som förebild, både som ett sätt för den ungerska kulturen att nå ut till en svensk publik, men också som en metod för att främja möten mellan olika kulturer. Som Margaret Obondo betonar i sin studie om somaliska elevers socialisering, är det inte bara kunskaper i två olika språk som det är fråga om när det gäller tvåspråkiga barn. De blir också tolkar mellan två kulturer, då de även behärskar de olika kulturernas kulturella koder. Förhoppningsvis är det denna skatt som de ungerska barnen delade med sig av till sina svenska kamrater under den tvåspråkiga aktiviteten.

Vi hoppas samtidigt att de ungerska barnen känner sig lite mer stärkta i sin identitet, och att vi har kunnat bidra till att de i sitt sinne hittar och med stolthet bevarar den värme, som Péters sånger tillsammans med roliga svensktidiga diktrader som "*Vären kommer vintern går, Björnen bidar i sitt hål*" av Sándor Weöres väcker i deras glädjefyllda barnahjärtan. ♦

Sverigeungerska barn oftast flerspråkiga

AV KAMILLA GYÖRGY

Syskonen Niman är två av alla ungerskspråkiga barn som deltog i undersökningen. Foto: privat (2003).

För att barn ska utveckla tvåspråkighet i två "små" språk som ungerska och svenska, krävs det en hel del av omgivningen. Familjens sociala nätverk, barnens ålderskamrater samt föräldrarnas attityder till flerspråkighet har visat sig vara avgörande, viktigare än till och med föräldrarnas modersmål och språkkunskaper. Men då blir också modersmålet ett av tre eller fyra – inte bara två: ungerska och svenska – språk som barnen använder i sin vardag.

I en nyligen avslutad sociolingvistisk undersökning hade jag möjlighet att jämföra 61 flerspråkiga familjers språkanvändning i Sverige. Det rörde sig om en avhandling i tvåspråkighetsforskning, och syftet var att ur ett intergenerationellt perspektiv undersöka den ungerska invandragruppens chanser till språkbevarande

i Sverige. Den viktigaste grunden för urvalet av familjer var därför mycket snävt: att minst en av föräldrarna skall ha invandrat i vuxen ålder till Sverige med ungerska som modersmål. Den andra föräldrarnas modersmål var antingen ungerska, svenska eller ett tredje språk. Samtliga familjer hade ett eller fler barn födda i Sverige.

Utöver dessa karakteristika visade familjerna ha en hel del annat gemensamt: Majoriteten (68 %) bodde i klart svenskdominanta områden, där namnskyltar med utländska namn var mycket sällsynta; endast tre familjer bodde i områden som skulle kunna kallas för invandrantäta. Samtliga ungersktalande föräldrar hade en eftergymnasial eller högre utbildning från hemlandet, som de ofta kompletterat med studier i Sverige. ▶

► Kvinnornas utbildning var oftast högre än männens och de kompletterade sin utbildning med längre studier i Sverige jämfört med männen. Alla familjer hade haft sina barn i svenskspråkiga förskolor, de allra flesta sedan barnens 1-2 års ålder. Alla utom två familjer hade sedan valt svenskspråkiga skolor åt sina barn, oftast den kommunala skolan som låg närmast hemmet. De två övriga familjerna hade valt en engelsk- respektive tyskspråkig skola åt sina barn för att uppmuntra barnens flerspråkighet. Som vi ser är barnens miljö starkt svenskdominant.

Det mest häpnadsväckande resultatet var att merparten av barnen visade sig vara två- eller flerspråkiga i sin språkanvändning. Det skulle dock visa sig att det vanligaste språkparet var svenska och engelska – inte svenska och ungerska. De barn som däremot använde ungerska regelbundet i samtal med flera olika talare (och/eller för fler ändamål än korta, informella samtal) visade sig ha ett betydligt större språkligt kapital än förmodat: det omfattade inte bara två språk utan oftast fler. Ungerskan var allt som oftast ett av tre eller fyra språk dessa barn använde aktivt i sin vardag, något som de också var mycket stolta över.

Stor språkmedvetenhet krävs

Familjens sociala nätverk, barnens ålderskamrater samt föräldrarnas attityder till flerspråkighet och i synnerhet till flerspråkig utveckling visade sig vara de viktigaste faktorerna i sammanhanget; ja, till och med viktigare än föräldrarnas modersmål och språkkunskaper. Detta är goda nyheter för de bland-språkiga familjerna: det visar att ett barn med en svensk och en ungersk förälder har lika goda chanser till två- eller flerspråkighet som barn i familjer där båda föräldrarna är invandrare och har samma modersmål (i det här fallet ungerska).

En förutsättning för att barnen skall kunna utveckla tvåspråkighet i två "små" språk som ungerska och svenska är dock en stark tro hos föräldrarna på att detta är möjligt, hög medvetenhet om vad flerspråkig utveckling innebär samt en stark vilja att stödja sina barn i denna utveckling genom att från tidig ålder kontinuerligt och medvetet skapa förutsättningar för en balanserad språkanvändning, där båda språken fyller en viktig funktion.

Dessa resultat må låta uppseendeväckande vid en första anblick men delresultaten är helt i samklang med den internationella forskningen inom området. Kopplingen mellan sociala nätverk och individers språkanvändning i flerspråkiga sammanhang har länge varit känt inom sociolingvistik. Forskarna kom fram till att det språk som har högst status i den kretsen som individen mest rör sig i blir också det språk som kommer att bli individens domnanta språk. Med andra ord: umgås man mest med svenskar så blir svenskan så småningom familjens domnanta språk och högst sannolikt även barnets enda aktiva kommunikationsmedel. Ser man däremot på språk som en rikedom som kompletterar varandra istället för att konkurrera, samtidigt som man umgås med folk som har olika bakgrund, är sannolikheten större att även barnen får kompisar med olika bakgrund, vilket sedan ger dem möjlighet att använda sina språk i varierade situationer.

Relationen mellan språk och etnicitet har undersökts inom flera tvärvetenskapliga discipliner, särskilt inom sociolingvistik, socialpsykologin och språksociologin. Gemensamt för samtliga dessa traditioner är att inläring av språk och språkanvändningsnormer ses som del av socialisationsprocessen, där barnet introduceras i en specifik grupp eller ett lokalsamhälle med dess specifika tanke- och handlingssätt. Vad som anses vara "normalt" hänger alltså rätt mycket på vilka kretsar man vanligtvis rör sig i. Föräldrars och barns attityder gentemot den egna gruppen och andra grupper och språk påverkas främst av den närmaste omgivningens attityder, som vänner och släkt representerar. Genom att tillhöra flera kontexter socialiseras barnet in i (dvs. lär sig uppfatta och tillämpa) olika mönster för språkanvändning, något som i sin tur påverkar hennes tillgång till olika sociala gemenskaper.

Det hänger på kompisarna

Det är i det här sammanhanget som också frågan om barnens vänkrets kommer in i bilden. Med ökande ålder blir ålderskamraternas värderingar och beteende allt viktigare för generationen som växer upp i det nya landet, så småningom till och med viktigare än föräldrarnas. Ett minoritetsbaserat nätverk bland barnen har visat sig vara den främsta motivationen för barnen att fortsätta utveckla

sina kunskaper i minoritetsspråket, så även i min undersökning. Detta gäller i synnerhet efter 13-14 års ålder, då föräldrarnas påverkan och insyn i barnens förehavanden drastiskt minskar. Ett barn som saknar ålderskamrater med liknande språklig bakgrund upplever sig ha allt mindre nytta av sina kunskaper i detta språk, vilket oftast resulterar i en övergång till majoritetsspråket gentemot syskonen, och inte sällan även gentemot föräldrarna. Övergången till majoritetsspråket (svenskan) är särskilt sannolikt i de familjer där barnens vänkrets är begränsat till majoritetsspråkstalare och där användandet av andra språk än svenska ses som avvikande (med högstatusspråket engelska som undantag).

Umgås med landsmän – för barnens skull

Majoriteten av barnen i min undersökning (75 %) rapporterade att svenska var deras starkaste språk som de behärskade så pass väl att de inte upplevde några som helst problem med att kommunicera sina tankar eller känslor på svenska. Detta resultat var smått häpnadsväckande, inte minst då det visade sig vara oberoende av ålder, kunskaper i andra språk och föräldrarnas modersmål.

Undersökningen bekräftar därmed tidigare forskning som visat att ifall majoritetsspråket (i vårt fall svenskan) starkt dominerar i barnens närmiljö och även är undervisningsspråket i skolan blir de allra flesta minoritetselever för eller senare dominanta i svenska. Min undersökning visar att detta gäller främst ämnesspecifik vokabulär samt läs- och skrivkunskaper.

För att kunna kompensera för denna snedfördelning i tillgången på språklig stimulans krävs det mycket medvetna insatser från föräldrarnas sida. Tillgång till åldersanpassade språkliga resurser på minoritetsspråket (faktaböcker, skönlitteratur, filmer, musik osv.) ger förutsättningar för barnen att läsa och lyssna sig till en bredare vokabulär och vidga sitt språkliga register på minoritetsspråket, och därmed balansera upp majoritetsspråkets dominans. Detta är naturligtvis lättare att uppnå om familjen har andra minoritetsfamiljer i sitt nätverk. Då får barnen böcker och filmer på minoritetsspråket och träffar andra likasinnade familjer med barn, så att de kan välja bland dem, och hitta vänner som har minoritets-

DEZSŐ KOSZTOLÁNYI

Nu drömmer jag om blåck i alla färger

Nu drömmer jag om blåck i alla färger.

Vackrast är det gula, jag vill skriva
många många brev med gula blåcket,
skriva till en flicka som jag älskar
Jag ritar snirklar och japanska tecken
och en slingrande och ljuvlig fågel.
Jag vill ha blåck även i andra färger,
brons och silver, guldfärgat och grönt,
om det behövs så får jag hundra tusen,
och om det inte räcker, en miljon:
en lustig lila, rödvin, stumma grå,
blygsamma, förälskade och grälla,
och om så kräves ledsen violett,
tegelbrunt, och även blått, men matt
som skuggan av blå rutorna i porten
en augustidag vid middagstiden.
Och jag vill också ha en eldröd, och
en blodröd, som när skymningen är giftig.
Jag skulle skriva då, ja alltid, alltid,
med blått till syster och med guld till mor,
en bön i guld skulle jag skicka mor,
guldd, guldord, som gryningen, och aldrig
tröttna, bara skriva utan avbrott,
för alltid sittande högt i ett torn
O Gud, jag skulle vara lycklig då.

Jag skulle färglägga mitt hela liv.

ÖVERSÄTTNING: OVE BERGLUND

språket som samtalsspråk i hemmet.

Stark identifikation med den egna gruppen behöver dock inte innebära svag identifikation med det övriga samhället eller tvärtom. Visar majoritetssamhället positiva attityder till tvåspråkighet och barnet får stöd och uppmuntran från sin omgivning, kan en positiv dubbelspråklig och -kulturell identitet uppstå.

Är du närmare intresserad av ämnet, kontakta artikelförfattaren på adressen kamilla.gyorgy@biling.su.se, eller läs hela avhandlingen via Stockholms universitet på nätet. Titeln på avhandlingen är "Same Mother Tongue - Different Origins : Implications for Language Maintenance and Shift among Hungarian Immigrants and their Children in Sweden". ♦

Ny redaktör på HungaroFans:

Linda Toth i ett nötskal

Foto: Judit Dudás

HungaroFans redaktion har fått tillökning! Linda Toth ansluter sig till vår lilla redaktionella skara, och blir från och med nästa nummer redaktör för tidningen. Vi hälsar Linda mycket välkommen, och har inbjudit henne att i form av en kort intervju här nedan presentera sig för läsarna.

– *Vem är du, Linda Toth?*

– Jag är född och uppvuxen i västerort i Stockholm, dit jag också flyttat tillbaka. Mina föräldrar kom till Sverige från Ungern under 1970-talet, på så vis har jag ungerskt påbrå. Jag är 25 år och flyttade hem till Sverige i början av året, efter att ha studerat och arbetat en tid i Budapest.

– *Hur hamnade du där?*

– Efter studenten fann jag mig själv vid ett vägskäl. Jag hade läst en engelskspråkig internationell linje på gymnasiet och kände att jag ville fortsätta i samma anda, men visste inte riktigt hur. Då fanns inget fristående univer-

sitetsprogram med den inriktningen i Sverige. Genom vänner fick jag höra talas om Balassi Bálint-institutet som varje år delar ut stipendier till ungdomar med ungersk bakgrund. Jag sökte till deras ettåriga hungarologiutbildning i Budapest och kom in. Jag hade en önskan om att få veta mer om mina föräldrars hemlands kultur och lära mig språket. Jag var också nyfiken på Budapest som stad. Jag lärde mig otroligt mycket om Ungern, men framför allt om mig själv.

– *Varför stannade du kvar i Budapest?*

– Eftersom möjligheten att studera internationella relationer inte fanns i Sverige så var det ett mycket attraktivt alternativ att studera på Corvinus universitet i Budapest. De har den mest eftertraktade diplomatutbildningen i landet. När jag sökte var intagningspoängen högre än till läkarlinjen. Ungern är en relativt ”ung” EU- och NATO-medlem, och firade förra året 20 år som demokrati efter kommunismens fall. Det var oerhört spännande att ur detta perspektiv studera internationella relationer och se hur landet tar sig an de nya utmaningar och möjligheter som dessa två förbund medför. Dessutom fanns det både f.d. utrikesministrar och diplomater, EU- och FN-medarbetare samt statsmän i lärarkåren, vilket gjorde undervisningen väldigt levande och innehållsrik.

– *Hur hamnade du på ambassaden?*

– Jag gjorde min yrkespraktik där under studietiden. För mig betydde praktiken att jag fick inblick i saker som jag tidigare bara hade hört talas om i skolan. Det är en otroligt givande upplevelse att upptäcka och erfara att allt det man lärt sig i teorin faktiskt existerar i praktiken.

– *Sedan då?*

– Jag hade tur. Det skedde omorganiseringar i ambassadpersonalen strax efter min praktik. Jag fick på så vis möjlighet att söka en tjänst som projektledare där, som jag också fick. Tillsammans med kulturattachén och jag arrangerade kring alla ambassadens kulturevenemang under 2008 och 2009. ▶

► Detta passade mig som hand i handske. Jag har själv vuxit upp i en kulturmiljö tack vare att en av mina föräldrar varit yrkesverksam inom teater. Det har gjort scenkonsten till en naturlig del av mitt liv som jag också älskar. Jag har verkligen kunnat utnyttja mina kunskaper om svenskt kulturliv maximalt, men också haft stor nytta av att jag är hemma i både svensk och ungersk kultur och talar båda språken.

– Vad var det största evenemang som du var med och arrangerade?

– Det skulle vara svårt att i detta sammanhang inte nämna det svenska EU-ordförandeskapet. Ambassaden genomförde ett lokalt ordförandeskap i Ungern med en officiell och en offentlig invigning. Det intensiva halvåret avslutades sedan med en tre dagar lång Luciafestival i Etnografiska museet i Budapest. Det var väldigt mycket förberedelser kring detta, och det stora medieintresse som väcktes skulle hanteras. Det krävde en stor insats, inte bara från mig, utan från hela ambassadstaben.

Volymmässigt var nog det största evenemanget ett banbrytande projekt som hette Baltic Sea Festival. Åtta kulturinstitut och ambassader som representerar länder kring Östersjön samlades för att gemensamt genomföra denna festival med inslag från sina respektive länder. Det var ett mastodontprojekt som fick mycket bra respons. Kulturinstitut i andra länder hörde av sig efteråt för att även de ville utföra liknande projekt. Det är nog den bästa kritik man kan få.

– Vilket projekt är du mest stolt över?

– Mitt första projekt när jag kom till ambassaden var att arrangera en filmfestival till Ingmar Bergmans ära. Han skulle ha fyllt 90 år och hans filmer är mycket populära i Ungern, så det föll sig naturligt. Jag visste att en av Bergmans närmsta medarbetare under lång tid var Katinka Faragó, svensk filmproducent med ungerska rötter. Jag föreslog att vi skulle bjuda in henne som hedersgäst, och till

Avslutningsmottagning för EU-ordförandeskapet på Etnografiska Museet i Budapest. Fr.v. Ernő Tálas, Zsuzsa Tar, Linda Tóth, Erzsébet Virág och ambassadör Cecilia Björner. Foto: Miguel Sandgren

vår glädje tackade hon ja! Hon invigde hela festivalen och det var någonting alldeles speciellt.

För en ambassad är ett ministerbesök från hemlandet alltid speciellt. Jag hade turen och äran att få vara involverad i förberedelserna inför det statsministerbesök när Fredrik Reinfeldt kom till Budapest för att möta den ungerske presidenten Sólyom. Han skulle även hålla tal på Corvinus universitetet där jag studerade. Visst är det svårt att inte vara stolt vid en sådan stund?

– Vad tar du med dig från din tid i Ungern?

– Jag åkte till Ungern för att finna mina ungerska rötter, vilket jag delvis gjorde. Ironiskt nog betydde min vistelse i Ungern att jag fann mig själv som svensk och förstärkte min svenska identitet. Ungrarna skulle behöva lära sig mer av svenskarnas tålamod, medan svenskarna skulle kunna slappna av på ett sätt som ungrarna gör lite mer. Svenskar är väldigt duktiga på att se stora sammanhang medan ungrarna gärna fastnar vid detaljer.

– Vad händer härnäst?

– Jag har fått äran att arbeta för Nobelstiftelsen. Jag ska vara med i förberedelserna kring årets Nobelprisutdelning och Nobelmiddag. Det känns lite speciellt när man har ungersk bakgrund, med tanke på att Ungern är ett av de länder i Europa som har flest Nobelpristagare räknat per invånare. Det blir nog det största jag gjort hittills. ♦

Det skickliga hantverkets frihet

Av: JÓZSEF TIGLEZÁN

BILDER: PÄR RITTEL

Många fotografer förknippar namnet Szabad med 1900-talets kanske bästa storformats-kamera, och det kopplas också ihop med stabila studiostativ. Szabadkameror dyker ibland upp till försäljning på Blocket eller eBay än idag, och många fotografer jagar dessa rariteter på olika forum. Ny teknik i all ära, men nog finns det mer själ i en blankpolerad mahogny- eller körsbärstrå-kamera med detaljer i mässing och stor frihet i inställningarna.

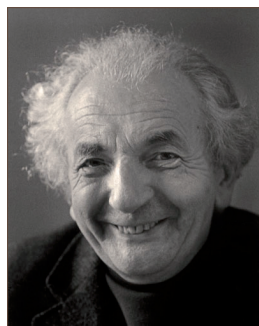
Frihet, att vara fri, är förresten "szabad" på ungerska – och vilken fotograf skulle inte vilja ha en kamera som heter just så?

Personen bakom namnet, Szilárd Szabad föddes den 29 september 1907 i staden Zilah, Transsylvanien i dåvarande Österrike-Ungern. Både hans far och hans farfar arbetade som finsnickare. Szilárd växte upp i staden Nagybánya i norra Transsylvanien, i en tid då Österrike-Ungern löstes upp och Trianon-fördraget stackade upp landet och delade det mellan grannarna. Transsylvanien kom att införlivas med Rumänien.

Szilárd Szabad tjänstgjorde i den rumänska armén, dock hade han aldrig lärt sig rumänska. Han lärde sig däremot esperanto. Eftersom det var svårt för honom att utvecklas, flyttade han till Belgien där han lärde känna en svensk man, som berättade för honom om Stockholms Tekniska Institut och dess kvällskurser. Hemma i Transsylvanien hade Szabad uppfunnit en ny och annorlunda helikopter, och han ville vidareutbilda sig inom flygteknik. Stockholms Tekniska Institut bildades 1924 för att minska den akuta bristen på ingenjörer. En ledstjärna för STI hade alltid varit att eleverna ska förstå nyttan med kunskaperna, och inte bara ta emot dem. Därför är utbildningar på STI mer inriktade på att lösa problem än på att öva kända färdigheter och lösningar.

1931 startade Stockholms Tekniska Institut flygteknisk utbildning i nya lokaler på Kungsgatan. Detta passade Szabad, och han flyttade till Stockholm 1936. Mellan 1937 – 1941 besökte han kvällskurserna på STI, medan han arbetade

dagtid på olika ställen. Han började arbeta i några bekantas snickarverkstad på Hamngatan. Där i ateljén kom han för första gången i kontakt med Hasselblads Fotografiska. Andra världskrigets utbrott fick honom att tveka inför att arbeta inom flyget som invandrare. Efter avslutade studier öppnade han egen verkstad på Malm-skillnadsgatan, där han bland annat tillverkade gjutjärnsmodeller.

Leverantör till Hasselblads

Under krigsåren och efterkrigstiden var det svårt att få tag på nya tråkassetter till storformatskameror, och många fotografer vände sig till Szabads ateljé för reparationer. Szabad tröttnade snart på att laga kassetterna, i stället nytillverkade han 50 stycken och skickade till Hasselblads. Hasselblads tyckte om kvalitén och lade en order på 500 kassetter. Under årens lopp tillverkades tiotusentals kassetter till Hasselblads. I slutet av sjuttioalet berättade Szabad för en fotograf att alla tråkassetter som tillverkades hade passerat mellan hans händer, om det än inte var han själv som tillverkade dem. På detta sätt kom han i kontakt med många yrkesfotografer, som till exempel Birger Eriksson, Ole Werner, Erik Lundquist med flera från Studio Herman Bergne, och de uppmuntrade honom att bygga ateljékameror i storformat.

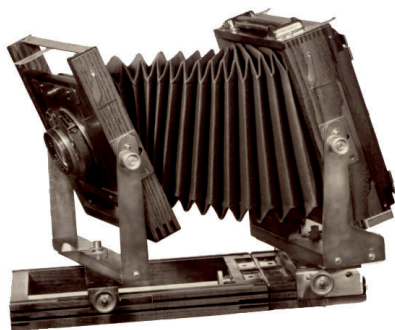
Kamerorna som då fanns på den svenska marknaden tillverkades av Kodak Eastman och marknadsfördes av Hasselblads. Dessa kameror var inte tillräckligt flexibla, fotograferna efterlyste kameror med rörligare fram- och bakstycken och med flera inställningsmöjligheter.

Ritningarna på den första modellen var färdiga den 27 november 1945, och kort där-

efter en förbättrad prototyp visades för Hasselblads ledning. Första ordern skickades på tio kameror till Göteborgskontoret och ytterligare femtio till Stockholmskontoret. Szabad lyssnade noggrant till fotografernas önskemål angående funktioner. Alla bälgar som tillverkades av Szabads ateljé veks och limmades av Ingrid Isaksson. Dessa tillverkades i början av syntetiskt läder som fanns att tillgå efter kriget, men var tjockare och styvare än det riktiga.

De svarta Szabadkamerorna

Kamerorna marknadsfördes under namnet Hasselblads Universal Camera. Hasselblads köpte upp alla kameror som Szabad kunde tillverka, och tog fördel av hans arbete. Kring 1952 ville Szabad ha mer för sig själv, och på en ny förfrågan från Hasselblads lär han ha sagt att han inte längre hade Hasselbladskameror, bara Szabadkameror. Då drog Hasselblads ner på beställningarna. Samtidigt blev Szabad klar med en ny och mer avancerad modell med många förbättringar, stabilare konstruktion och även ett stabilare studiostativ. Dessa kameror bar nu tillverkarens namn, Szabadkameror, och kallas även för de „svarta kamerorna“.

Som mest arbetade ett tiotal personer i Szabads ateljé på Malmskillnadsgatan 34B, många av dem på samma sätt som han själv hade gjort en gång i tiden, vid sidan om sina kvällsstudier. Mellan 1945 och 1962 tillverkade ateljén cirka 1500 kameror, en del av dessa exporterades till Finland, Norge och i slutet av femtiotalet tillverkades även en serie på 50 kameror för USA. När Klarakvarteren revs, fick han 1959, efter 17 år, flytta till Wicanders Korvfabriks lokaler på Tavastgatan på Söder.

Szabad byggde även specialkameror, som till exempel reprokameror till Nationalmuseet

och Svenska Dagbladet. Dessutom två kameror till SAAB för storlek 24x30 cm (jämför med en filmruta i nyare systemkameror på 24x36 mm). Han tillverkade för Hasselblads även en mindre serie studiokameror, som på sextiotalet blev proffsfotografernas favorit. 1962 flyttades produktionen på nytt, till Västerhaninge, där kameratillverkningen fortsatte i mindre skala. Studiostativen utvecklades däremot mer, och exporterades till flera andra länder.

På åttiotalet hade Szabad ett nära samarbete med Pendings Mekaniska i Falkenberg, som köpte licensen att tillverka studiostativen.

”Som teatervaktmästaren...”

På en förfrågan om att starta en ny kamerafabrik med moderna verktyg, svarade han att han inte kunde tänka sig att använda modern teknik, han är fast i det traditionella hantverket. Det var det han hade med sig från sin far och farfar och den stolta hantverkartraditionen i Transsylvanien.

I ett brev till sin vän, fotografen Pär Rittsel skriver han: *”Jag tror knappast att det finns något annat yrke som drar åt sig så många individualister som just fotograferingen. Dessutom måste en god fotograf vara väldigt nyfiken. Han vill se det som finns bakom tinget. Och det är detta han vill fotografera och förmedla med sin bild.*

Jag hade en varm dragning till fotografens arbete, och inte otänkbart är att detta bidragit en smula till att jag till sist ställde mig i fotograferingens tjänst så som jag kunnat.

I mitt undermedvetna handlade jag kanske så som den starkt teaterintresserade som inte kunde bära huvudaktörens kapp på scenen, så han tog anställning som vaktmästare hos teatern. Men trogen förblev han teatern.” ♦

*** Alla bilder ovan kommer från webbsidan <sites.google.com/site/prittsel/szilardszabad>, och publiceras här med fotografens generösa tillstånd.**

En Stjerna i vardande

Av: LINDA TOTH

Det är en solig hösteftermiddag när jag ringer upp 17-åriga Victoria Stjerna som just är på väg genom Göteborgs innerstad. Hon svarar med glad stämma som vilken ung tonårstjej som helst.

Jag ber henne berätta lite om vem hon är, och får reda på att hon just nu går sista året på Hvitfeldtska Gymnasiet i Göteborg. På musikprogrammet, förstås. Victoria har nämligen spelat fiol sedan barnsben och är nu fast besluten att ansluta sig till den ringa skara av violinister i världen som kan kalla sig solister. Den självklara följdfrågan blir givetvis om hur musiken blev en så omfattande del av hennes liv.

– Jag är uppvuxen med musiken, berättar hon. Den har alltid funnits närvarande i min familj. Min pappa Jan är pianist och tillhör familjen Kerényi, som är ett känt namn inom musikbranschen i Ungern. När jag var tre år fick jag en 16-dels fiol av honom. Han hade en dröm om att vi skulle spela tillsammans och den drömmen blev sann. Jag fäste mig vid fiolen, blev förtjust i musiken och har fortsatt spela sedan dess. Mitt första framträdande inför publik gjorde jag som 7-åring, tillsammans med pappa. Det har blivit mitt instrument även om jag också spelar piano och gitarr.

Victoria har fått en gedigen klassisk musikalisk skolning. Det började med lektioner i musikskolan, där framför allt Suzukimetoden präglade undervisningen. En metod som lägger stor vikt vid att samspela i grupp och att använda gehörsövningar. En stor inspiration är också hennes violinlärare László Szirányi som är violast i Göteborgs Symfoniker, Sveriges Nationalorkester. Musikkurser i Schweiz och Ungern under somrarna samt masterklasser med internationella musiker och professorer har också bidragit till

hennes utveckling.

"Jag vill nå ut till så många som möjligt med min musik"

Hur mycket tid går åt till övning, undrar jag. Hon funderar en stund och svarar sedan.

– Det beror på hur man räknar. Jag spelar nog upp till 4 timmar om dagen självständigt, men sedan har jag även schemalagda lektioner i skolan. Sammanlagt blir det nog cirka 6 timmar musik per dag. Det är tufft att spela så mycket, det kände jag speciellt när jag var yngre. Men samtidigt ger gemenskapen av att spela med andra så otroligt mycket. Även om jag vill bli solist så tycker jag mycket om att spela i ensemble, det ger också en möjlighet att variera sig. Jag vill inte fastna i ett fack utan tycker om att prova på olika saker. Det är kul att spela med andra, inte bara för spelelandets skull, utan för att man omger sig med likasinnade som brinner för musiken lika mycket som en själv.

När Victoria berättar om musiken talar hon med enorm entusiasm och inlevelse. Jag kan nästan höra hennes leende genom telefonluren när hon förklarar hur hon älskar sin fiol och den klassiska musiken. Jag kan inte låta

bli att fråga hur det kommer sig att hon väljer att fördjupa sig i klassisk musik, då i dagens samhälle tycks alla ungdomar vilja bli pop- och rockmusiker.

– Det är många som börjar spela klassiskt när de lär sig ett instrument, svarar hon. Men ju äldre man blir, desto mer inser man att andra runt omkring en lyssnar på annat. Många faller för grupptricket och det är då inte så konstigt att man lämnar den klassiska musiken för den moderna. Självt har jag stor glädje av alla de positiva saker som den klassiska musiken medför. Med musiken och framför allt som solist kan man uttrycka känslor och förmedla uttryck till en publik på sitt eget sätt, det är fantastiskt! Man kan också skapa musik på så många olika vis – det ger rum för variation. Självt tycker jag bäst om att spela med en stor ensemble. Det ger ett bättre helhetsintryck och orkestern lyfter fram solisten. Jag vill nå ut till så många som möjligt med min musik. Jag drömmer säkert om att få stå på stora scener som Royal Albert Hall i London och Carnegie Hall i New York, men tycker samtidigt om att spela även inför mindre publik.

"Wow, vilken grej!"

Victoria har deltagit i flera tävlingar för unga musiker det senaste året och nått stora framgångar. Något som ter sig lite som en Askungesaga när jag ber henne berätta om tävlingarna.

– Den första tävlingen jag deltog i var Polstjärnepriset, en av Sveriges största tävlingar för unga solister. Jag hade aldrig tävlat tidigare. Allting hände som över en natt. Jag vann deltävlingen för region Västra Götaland i Vänersborg, och helt plötsligt stod jag där i Berwaldhallen i Stockholm på riksfinalen. Jag kände: Wow, vilken grej! Min förvåning blandades med förtjusning över att det faktiskt fanns ett intresse gentemot min musik och det är en obeskrivbar känsla. Självt anser jag att det inte går att tävla i musik och det finns otroligt många duktiga musiker. Ändå valde juryn mig och tyckte att jag var en av de bästa.

Därefter deltog jag i SM för unga musiker som arrangeras av Riksförbundet Unga Musiker. Där vann jag i kategorin "stråksolist upp till 20 år 2010". Jag valdes även in i tävlingen Öresundssolisten där fyra svenska och fyra

danska musiker utsågs av en jury för att tävla mot varandra. Jag har verkligen fått mersmak av tävlandet. Man får stå på en scen och spela inför publik och jury, samtidigt som ens musik uppmärksammas och lyfts fram. Tack vare tävlandet har jag också träffat många fina människor jag aldrig hade mött annars, så det är ett roligt komplement till vardagen.

"Jag försöker ge det som är jag"

Victoria ger ett mycket säkert intryck i sin roll som solist, så jag undrar vad hon tror utmärker just henne.

– En av mina gymnasielärare sa en gång att "När Victoria Stjerna spelar, så spelar Victoria Stjerna". Som solist måste man vara mycket personlig och det försöker jag vara. Det gäller att utmärka sig i mängden. När jag spelar försöker jag göra det med så stor inlevelse och med ett så tillgivande temperament som möjligt. Jag försöker ge det som är jag!

Vår pratstund börjar närma sig sitt slut och min sista fråga blir vad hennes favoritmusik är, och om hon har någon förebild.

– Jag har inga utmärkta idoler, snarare människor som inspirerar mig. Några av dem är legendarerna David Ojstrach, Jascha Heifetz och Isaac Perlman, men även den ungerske violinvirtuosen Roby Lakatos. När han spelade på Göteborgs konserthus i vintras gick jag backstage efter konserten för att tacka. Det ledde till att vi lärde känna varandra och jag har även fått äran att spela med honom, det kommer jag aldrig att glömma!

När det kommer till musiken så är det helt klart de romantiska tongångarna som tilltalar mig mest. Jag hittar oftast någonting jag tycker om hos alla kompositörer och jag lyssnar på allt, men två absoluta favoriter är Tjajkovskij och Brahms. Vad kan jag säga mer än att jag älskar musik!

Sedan intervjun gjordes har Victoria återigen, för andra året i rad, kvalificerat sig till Polstjärneprisets riksfinal i Berwaldhallen i Stockholm. Vi önskar henne lycka till!

Sade jag som inledning att Victoria Stjerna var som vilken ung tonårstjej som helst? Jag måste be att få korrigeras mig själv. Jag har just talat med en av de starkast lysande stjärnskotten på Sveriges musikhimmel, en riktig Stjerna! ♦

Move & Walk höjer kvaliteten konduktiv pedagogik i Sverige

Av: ESZTER HORVÁTH TÓTHNÉ

Ett stort erkännande av att något man gör är bra, är när andra försöker kopiera det. Vi ser det också som positivt att den konduktiva pedagogiken och dess nytta sprids i Sverige. Men vi ser även att det finns ett stort behov av kompetenshöjning och vägledning.

Eftersom allt fler efterfrågar konduktiv pedagogik, så är det också av stor vikt att familjerna vet var de får rätt insatser och vad de kan förvänta sig gällande kvalitet. Vi ser det som vår skyldighet att hjälpa seriösa verksamheter att höja sin kvalitet, och att öka medvetenheten om vikten av kompetens inom konduktiv pedagogik.

EU-projekt för ökad kvalitet

Move & Walk har tillsammans med ECA, European Conductive Association, påbörjat ett gediget kvalitetssä-

ringsarbete genom att starta tre olika EU-projekt. Ett av projekten, Leonardo da Vinci Partnership, är Move & Walk koordinatör för. Målet med detta projekt är att kunna säkerställa en kvalitetsstandard inom konduktiv pedagogik - en minimistandard med krav på hur konduktiv pedagogik skall utföras, och inte minst av vem den får utföras. Projektet ska utmynna i utformningen av en manual, som verksamheterna kan ha som underlag i sitt arbete för att kunna uppnå en godtagbar kvalitetsnivå. Tanken är även att, som en form av ackreditering, en grupp av välmeriterade conductorer ska kunna inspektera och godkänna verksamheter för att bevisa deras kompetensnivå. Familjerna måste på ett enkelt sätt kunna få veta vilka verksamheter som har rätt kunskaper och kompetenser. Projektet kommer att genom vägledning och kontinuerliga uppföljningar av kvalitetsarbetet även bli till hjälp för seriösa verksamheter i att kunna uppfylla kraven på kompetens.

Samma tendenser till spridning kan ses inom det europeiska skolväsendet, där konduktiv pedagogik kopieras och i många fall misstolkas från sitt ursprungliga paradigm. Självklart är det bra att skolor runt om i Europa inser vinsten av att använda konduktiv pedagogik som

inom och i Europa

ett verktyg att nå resultat för elever med funktionshinder. Men även här finns det ett stort behov av mer kunskap och större insikt i den komplexitet som gömmer sig bakom den konduktiva pedagogikens fasad. Det är vad EU-projektet Comenius Partnership kommer att leda till. Move & Walk, tillsammans med flera andra europeiska länder, kommer att under två års tid genomföra skolutbyten, men syfte att dela med sig av erfarenheter och att tillsammans höja ribban för vad som är en godtagbar nivå av konduktiv pedagogik i de europeiska skolorna.

Det tredje projektet, Grundtvig Partnership, har som mål att knyta ihop behoven från den europeiska arbetsmarknaden och den kunskap som conductorerna får under sin utbildningstid.

Alla dessa projekt som Move & Walk är en del av, kommer att leda till en kvalitetssäkring av den konduktiva pedagogiken, inte bara i Sverige, utan i hela Europa. Vi hoppas att de små aktörerna som av olika anledningar gett sig in på den konduktiva banan, ska få stöttning mot bättre kvalitet, och att familjerna ska få ett brett utbud av konduktiv pedagogik där kvalitet, kompetens och kunskap genomsyrar verksamheterna. ♦

Den främsta av kryddor: Paprika

Paprikan är den krydda som man främst förknippar med Ungern och ungersk matlagning. Många människor tror att det är paprika som gör ungerska rätter så starka; andra har hört att de fruktade ungerska krigarna som under tidig medeltid förhärjade Europa med sina ryttarhorder, eldats upp av chilikryddade rätter.

Det senare är bara en legend. I själva verket var chilifrukten helt okänd i Europa fram tills Amerika upptäcktes. Malen paprika användes i den ungerska matlagningen först under Napoleonkrigen, då den fattigare befolkningen började använda den som ersättning för den dyra och svåråtkomliga pepparn. Det som ungrarna kallar för paprika är alltså chilipeppar, som innehåller smakämnet capsicin och som ger kryddan dess "styrka". Man menar också oftast det färdigmalda pulvret av de torkade frukterna.

För att paprikan ska behålla och utveckla sina egenskaper i tillagade rätter, finns några enkla regler att hålla sig till:

Om man vill använda paprika i en gryträtt, dvs. en rätt med fett i, ska grytan alltid först tas av från värmen. Det beror på att paprikan har hög sockerhalt och därför lätt bränns vid och blir bitter. Ställ inte tillbaka grytan på värmen förrän vätska har tillsatts, eller någon annan ingrediens som har högre vatteninnehåll, som t. ex. kött eller potatis.

Om man vill använda paprika för att sätta färg på en maträtt, rör alltid ner det röda pulvret i litet varm olja, och tillsätt sedan detta till rätten.

Om paprikapulver förvaras svalt och mörkt, behåller det smaken i 6-8 månader. Därefter börjar det förlora färg och arom, men kan fortfarande användas.

(Ur: Culinaria Ungern, Könemann 1999)

Under första halvåret 2011 blir Ungern EU:s ordförandeland. Allt material - prioriterade områden, ambitioner osv. - kommer att bli tillgängligt under adressen www.2011.hu.

HungaroFans inleder nu en serie för att belysa det mångkulturella Ungern genom att berätta om dess minoriteter. Ungern, tack vare sin rika och samtidigt omvälvande historia, har idag 13 minoriteter som tillsammans utgör

omkring 1 miljoner människor, alltså cirka 10 procent av befolkningen.

I detta nummer publicerar vi ett redigerat studiosamtal mellan Péter Révész och Péter Kádár om judarnas historia i Ungern. Judarna räknas egentligen inte som en etnisk minoritet, men som grupp har de haft en signifikant närvaro i det ungerska kultur-, närings- och vetenskapliga livet under flera århundraden. Programmet sändes i Närradion den 16/02.

Artikeln om Ungerntyskarna är skriven på HungaroFans uppdrag av Réka Orovecz, som läste på ett tvåspråkigt gymnasium.

I de kommande numren av tidningen planerar vi att presentera flera andra minoriteter från Ungern.

Historien om Ungerns judar

Péter Kádár (PK): Välkommen Péter Révész, Ungern-kännare, till studion. När kom judarna till Ungern?

Péter Révész (PR): Det är en svår fråga! Frågan är snarare när ungrarna kom till Ungern? Det Karpat-bäcken som ungrarna erövrade år 896 hade en judisk befolkning redan 700 år tidigare, under romarriket. Med romarna kom även judar, judiska fackmän, som slog sig ner och bildade judiska församlingar. Det finns lämningar av små bönehus och begravningsplatser från tvåhundralet upp till trehundralet. Senare kom slaver – som kallades för avarer – till området, och även med dem kom det en viss judisk befolkning. Judarna levde alltså där långt innan ungrarna erövrade området.

PK: Kan man kort och gott säga att judarna var i Ungern före ungrarna?

PR: Det kan man säga, det är ett historiskt faktum. Men det finns inget belägg för att de skulle ha funnits kvar när ungrarna kom in; när romarna försvann från området försvann även den judiska befolkningen.

PK: Där judarna finns, finns det tyvärr även antisemitism i Europas historia. När kom de första antijudiska lagarna?

PR: De kom så tidigt som på slutet av 1000-talet. Ungern hade blivit kristet år 1000, och de första kungarna försökte få ungrarna, som inte ville konvertera till kristendomen, att bli trogna kristna. Den lilla

judiska befolkningen som flyttade till samma område fick inte samma rättigheter som de kristna ungrare. Första lagen kom 1092, och det upprepades 1100.

PK: Men sedan förändras judarnas situation när det turkiska väldet kommer till Ungern och håller i 150 år. Hur var det turkisk-islamiska inflytandet, hur återspeglades det i den judiska minoritetens liv?

PR: Den judiska minoriteten som levde i den del - ungefär en tredjedel av ytan - av Ungern som turkarna erövrade, hade återfått sina rättigheter, de hade synagogor, de fick utöva sina yrken, fick vara handlare, och de var inte förföljda på något sätt – ända fram tills Habsburgarna åter erövrade Buda, huvudstaden, från turkarna. Då började man direkt med pogromer, eftersom judarna anklagades för att ha tjänat turkarna alldeles för bra.

PK: Ungerns befrielse betydde alltså en negativ förändring för judarna?

PR: Det stämmer.

PK: Hur utvecklades judarnas politiska och samhällsliga liv under den Habsburgsk-ungerska tiden?

PR: Judarna försökte komma in i det ungerska samhället utan a behöva assimilera sig, de ville behålla sin religion, och det var inte lätt. Habsburgarna kunde tänka sig att acceptera judarna, om de övergick till kristendomen. Kejsarinnan Maria-Theresia hatade alla utlänningar, och framför allt judar. Sonen

hade vänt sig mot modern, och när han kom till makten försökte han för första gången – och det var slutet av 1700-talet – ge judarna vissa grundläggande rättigheter. Han förbjöd dem dock att bära skägg, och detta ledde till en enorm uppståndelse, så att tre månader efter att lagarna trädde i kraft, ströks förbudet ur lagtexten.

PK: Med den ungerska revolutionen kom självständigheten från Österrike, men i början åtföljdes den av viss antisemitism.

PR: Den ungerska revolutionen började den 15 mars 1848, och redan den 19e hade det varit jedeförföljelser och pogromer i några ungerska städer på landsbygden. Men det tystades ner. De som ledde revolutionen, politikerna, ville inte ha antisemitism, och sedermera fick även judar kämpa mot Habsburgarna och de var duktiga krigare. Efter att revolutionen slogs ner 1849, trakasserades både de ungerska och de judiska hjältarna, ända fram till 1867 då ungrarna knöt pakt med Habsburgarna. Då fick de ungerska judarna alla medborgerliga rättigheter, och det var ganska tidigt i den europeiska historien.

PK: Så du menar att emancipationen börjar under Habsburgarna 1867. Hur länge håller denna guldålder? De lever i en viss symbios, de får ministrar, ekonomer, industrimän; hur länge håller denna positiva utveckling?

PR: Frånsett från smärre antisemitiska rörelser, varade detta till slutet av första världskriget 1918. Oturligt nog, var efter krigsslutet den ryska revolutionen ett faktum, och det fanns socialister i Ungern som leddes av judar. Det började en socialistisk revolution 1919. När denna revolution efter några månaders kommunistiskt styre slogs ner, började den vita terrorn mot de röda kommunisterna, och de första pogromerna inträffade 1920.

PK: Efter att landet förlorade två tredjedelar av sitt territorium i samband med Trianon-fördraget, kom nya lagar som gjorde det svårare för judarna.

PR: Den första, "numerus clausus-lagen", kom 1920. Den begränsar judars rätt att söka in till universitetsstudier, de får inte vara fler till antalet än vad som procentuellt motsvarade deras andel i befolkningen, dvs. några få procent.

PK: När kommer de „riktiga“ judelagarna i Ungern?

PR: Den första kommer 1938 och den

andra 1939, som föreskriver väldiga begränsningar i judarnas rättigheter. 1944 kommer tyskarna in i Ungern. Majoriteten välkomnar dem mycket entusiastiskt, och då kommer den gula stjärnan och deportationerna, främst på landsbygden. Konstigt nog var Budapest i början befriad från deportationer. Antisemitismens verkning på Holocaust betyder i praktiken att nära 600 000 judar förlorar sina liv i olika deportationer.

PK: Vad händer efter kriget? Hur är den nya kommunistiska regimen inställning mot judar?

PR: Den kommunistiska regimen är ateistisk, så i deras sinnevärld existerar inte religion. Man får inte prata om religion, om judisk-kristendomen, man får inte besöka sina kyrkor och synagogor, men det finns inte heller någon officiell antisemitism. Regimen bestraffar pilkorsarna, de ungerska nazisterna.

PK: 1989 faller muren och en ny regime kommer. Hur är judarnas situation i det nya, fria och betydligt mer liberala och borgerliga Ungern?

PR: Det är mycket tvåeggat, för vad gäller utbildningsväsendet och det kulturella livet, har dessa verkligen fått en skjuts efter 1989. Idag finns det fyra fungerande skolor med olika religiösa inriktningar, det finns tidningar, tidskrifter och det finns judisk teater. Det finns 19 fungerande synagogor som har besökare så att de kan hålla gudstjänster varje helg, vissa av dem varje dag. Judiska församlingen har fått tillbaka sina gamla förstatligade byggnader som de kan nyttja i dag. Det finns judiskt universitet som utbildar inte bara rabbiner och kantorer, utan även tjänstemän i sociala yrken och vetenskapsmän.

PK: Det är den ena sidan, där vi kan se en renässans av det judiska livet. På den andra sidan ser vi att antisemitismen ökar. Hur går detta ihop?

PR: Det går förmodligen ihop med friheten. Både friheten att inte hata och friheten ►

att hata judarna finns. Antisemitiska yttringar har funnits under hela den ungerska historien, och även om det inte har sanktionerats ovanifrån hitintills, så har det alltid funnits, och finns även i dag.

PK: Denna fråga är ännu mer komplex, för att ungerska judar betonar att de är ungrare. I deras böneböcker, precis som även i Sverige, finns alltid inskrivet att „välsigna kungen, landet vi lever i”. De ungerska judarna har en oerhört stark solidaritet och identitet, de är eller har länge varit först och främst ungrare. Hur kan det vara så att trots detta, vill landet inte ha dem?

PR: Som historien har visat, är det väldigt allmänt utbrett och det har inte ändrats sedan 1700-1800-talet, då judarna inte hade några ledande positioner som under Kadar-regimen och i senare kommunisttider, och folk ändå inte tyckte om judar. Man förbjöd antisemitismen, men man kunde inte utrota den. Nu, när det finns en nyfattigdom i landet, så blir antisemitismen återigen starkare. Idag finns det i Ungern ett rejält högerdrivet parti, Jobbik

(ordet betyder ”Bättre”, men kan förstås även som ”mer till höger”), som i senaste riksdagsvalet fick 12,2 procent av rösterna. De har fascistiska idéer, de hatar i första hand romerna, men har även antisemitiska paroller. Deras tankar sprids främst genom webbsidan ”kuruc.info”, fast det är inte deras officiella hemsida.

PK: Under Förintelsen levde jag som barn i Ungern, och för mig var det en nästan traumatisk upplevelse när tusentals människor i samma uniform marscherade på gatorna under samma symboler, samma flaggor, och skrek hotande slagord mot judarna. Idag är det Magyar Gárda, den så kallade ungerska garden, en numera officiellt förbjuden privatarmé med kopplingar till Jobbik, som uppträder på samma sätt. Hur upplever du denna antisemitism när du besöker Ungern idag?

PR: Jag undviker de ställena där det kan förekomma. Men när jag sitter i bilen och slår av misstag på en radiostation som de äger, väller deras hatpropaganda över mig. Det är väldigt obehagligt.

PK: Tack så mycket för samtalet, Péter! ♦

Ungersk världs(musik)artist i fredens tjänst

– Egentligen borde Béla Bartók ha fått priset! Men på hans tid fanns det tyvärr inget sånt, säger den ungerska folkmusikern Márta Sebestyén, som i oktober utnämndes av UNESCO, FNs fackorgan för utbildning, vetenskap och kultur, till ”artist for peace”. Hon blev därmed

den första ungraren som fått utmärkelsen.

Márta Sebestyén talar i intervjuer gärna om sin stora förebild, 1900-talskompositören och musikethnografen Béla Bartók, som långt före sin tid inte bara trodde på mångkulturalism, men även tillämpade den i praktiken. Han ville använda musiken som dialog mellan kulturer, och blev starkt kritiserad för det under 1920-30-talets nationalistiska era. Márta har fortsatt Bartóks arbete, genom att resa omkring till ungerska byar och samla in traditionella sånger.

Musiken som bro mellan kulturer är centralt för Márta Sebestyéns arbete, och hon menar att den ungerska kulturen kan utvecklas till fullt enbart om den är villig att ta in alla de intryck som påverkar

den genom århundradena, bland annat de kringliggande ländernas kultur. Hon har själv på flera skivor sjungit musik på andra språk än ungerska, som till exempel hindi, jiddisch och serbiska. 1996 vann hon en Grammy för bästa världsmusikalbum. Världskänd blev hon dock med sången ”Szerellem, szerellem” i den Oscarbelönade filmen ”Den engelske patienten” (1996), som handlar om den ungerske upptäcktsresanden László Almásy.

Márta har en del kopplingar även till Sverige; föräldrarna hade svenska vänner som då och då kom på besök, så hon har till exempel sjungit Bellman sedan barndomen. På senare tid har hon också arbetat ihop med musikern Gunnar Idenstam.

UNESCOs pris delas ut till konstnärer som har gjort humanitära insatser och vars verk motsvarar FNs ideal. Utmärkelsen är således inte endast ett erkännande av Márta Sebestyéns arbete med det musikaliska kulturarvet i södra och Centraleuropa, utan också en uppmuntran till att fortsätta verka för fred mellan nationerna. Priset delas ut sedan 1955, och hittills kan 45 artister kalla sig för ”artist for peace”. Mer att läsa om Márta Sebestyén finns på hennes hemsida <http://sebestyenmarta.hu/> ♦

Den ungersk-tyska minoriteten

Tyska pressbus (för vin) byggda i halvcirkelformat i Tarján. Foto: Anton Tressel, ungarndeutsche.de

Den ungersk-tyska folkgruppen ("Ungarn-deutsche" på tyska) är idag Ungerns största minoritet. Enligt statistiska undersökningar består den av ungefär 200 000-220 000 individer, som i sin tur representerar 2,5 procent av landets befolkning. Idag bor Ungerntyskarna till största del i trakterna Baranya (Branau), Tolna (Tolnau) och Bács-Kiskun i södra Ungern.

Tyskar har funnits i Kárpát-bäckenet i över 1000 år. Man tror att det ungerska ordet för "tysk", dvs. "német" kommer från uttrycket "néma", som betyder stum, alltså någon som inte kunde göra sig förstådd på ungerska. Dagens tyska dialekter är så kallade blanddialekter, vars nuvarande form utvecklades på ungersk mark.

Ungerns förste krönte konung, István, gifte sig med den tyska prinsessan Gisella år 996, och som någon sorts hemgift följde ett antal tyska präster och riddare med till landet. Förhoppningen var att skynda på Ungerns förkristligande. Senare, under medeltiden, spelade tyska hantverkare och köpmän en viktig roll i landets industrialisering och urbanisering, och var därmed mycket välkomna. En större

grupp inflyttade tyskar var sachserna, som tack vare sina goda kunskaper i krigskonst och inom jordbruket, bjöds in att bosätta sig i Transsylvanien.

Schwabernas ankomst

Efter att den osmanska armén slutligen hade drivits ut ur landet behövde man arbetskraft, och därför organiserades nya bosättningar. Majoriteten av de första bosättarna kom från schwabiska trakter, som Schwaben och Württemberg. Schwabernas namn spred sig över hela Kárpát-bäckenet, även till grannfolkens språk, trots att riktiga schwaber endast bosatte sig i länet Szatmár – varav bara tre byar finns kvar på ungersk mark efter Trianon-fördraget. Folkgruppens namn etablerade sig dock i grannfolkens språk som det allmänna uttrycket för tyska bosättare som anlände efter turkarnas uttåg på 1700-talet.

Mellan 1689 och 1740, på kejsar Karl VI:s tid, var det huvudsakligen godsherrar som kom och bosatte sig, till största del i nordvästra, nordöstra och östra län i landet, men även i regionerna Bácska och Bánság.

► Det schwabiska bosättningsblocket i länet Szatmár uppstod också under denna period.

Efter att den turkiska hären hade fördrivits, tillkom det dåvarande och avbefolkade södra Ungern det österrikiska hovet, och Maria Teresias styre (1740-80) blev en period av främst hovlig bosättning. Dessa marker kom sedan att bli några av Europas mest etniskt brokiga regioner. Bygderna som etablerades på hovets marker upprättades planenligt i schackbrädesformationer, deras gränser märkta med spikraka landsvägar, uppmätta av ingenjörer. Även bosättningarnas utplacering och uppdelning planerades utefter den geografiska omgivningen. Bosättarna själva fick försäkringar om stöd (byggstöd, flera års skattefrihet) av vars like de tidigare privata bosättarna inte hade skadat. För att påskynda bosättningsprocessen, utfärdade Maria Teresia år 1762 ett påbud som fick flera stora grupper i rörelse, allra främst i området Elsass-Lothringen, i Baden, Luxemburg och i de pfalziska ägorna. De så kallade teresianska bosättarna flyttade nästan uteslutande in till de södra gränstrakterna.

Den tredje bosättarvägen satte igång i och med Josefs II. påbud år 1782. Bosättare flyttade från främst Pfalz, Saar-området, Frankfurt, Mainz, Hessen och Württemberg till i huvudsak de södra markerna, men även till andra områden som länen Pest, Esztergom/Gran, Vas/Eisenburg, Tolna/Tolnau och Somogy/Schomodei.

Eftersom schwaberna kom till helt avfolkade byar och bygder, spelade denna förutsättning en avgörande roll för förhållandet mellan de schwabiska och ungerska traditionerna. Det innebar nämligen att de traditioner som bosättarna hade tagit med sig från Tyskland kunde de fortsätta med i sina nya hem, utan betydande påverkan av ungerska seder och bruk. Alltså fick de inte bara ekonomiskt, utan även kulturellt uppgiften att skapa något ur intet, vilket ledde till att samhällena som uppstod talade sina egna språk och dialekter, och följde sina egna traditioner.

Omflyttningen

Efter andra världskriget utsågs tyskarna kollektivt till syndabockar, och i Sovjetunionen var man i behov av arbetsdugligt folk, så fram till 1948 släpades 35000 – 60000 Ungerntyskar

iväg till arbetsläger. Fram till 1949-50 omflyttades sammanlagt ungefär hälften av alla Ungerntyskar, antingen till någon sektor av det ockuperade Tyskland eller de nyss nämnda lägren. Efter 1950 återfick de sina rättigheter, dock, i de allra flesta fall, inte sina hem.

Förordningen om omflyttningen av Ungerntyskar gällde alla personer som på något vis antingen räknades som etniska tyskar, eller som hade tagit ställning för tredje riket, som inte hade varit politiskt aktiva i ett demokratiskt parti eller en fackförening under krigsåren eller av någon anledning hade blivit förföljda för sin trofasthet gentemot Ungern, eller som inte var minderåriga eller 65 år fyllda fram till den 15 december 1945. De som dömdes till deportation eller omflyttning blev inspärade i sina hem, och de som inte höll sig kvar där tillsvidare, blev fängslade av myndigheterna.

Av just schwaberna var det mer än hälften som förlorade sina ungerska hem. Till exempel blev fyra femtedelar av schwaberna i Budakeszi (Wudigeß), vars nuvarande form grundades av dem, deporterade. Det fanns dock de som, efter att ha skickats iväg, flyttade tillbaka.

Nuet

Ungerntyskarnas antal har sjunkit i och med de senaste årens assimilering. De äldre generationerna håller ännu i traditionerna, talar dialekterna och bär folkdräkt, däremot har den yngre generationens identitet förändrats. Med tidens gång har de kommit att snarare känna sig som ungrare än som tyskar, och de saknar den starka dubbelidentitet som deras förfäder hade. Enligt folkbokföringen 2001 är antalet medborgare med tyska som modersmål 33 792 och antalet med tysk etnicitet 62 233, 88 416 personer har koppling till den tyska kulturen i Ungern, och 53 040 individer använder tyskan i familjära och vänskapliga kretsar. Den största gemenskapen finns i Baranya, men det bor tyskar även i Budapest och andra län, till stor del i orter där majoriteten är ungersk.

Det kan vara intressant att nämna att den världsberömda fotbollsspelaren Ferenc Puskás också kom ur den Ungerntyska minoriteten, och hette från början Purczeld.

Ungerntyskarna har en egen hemsida (på tyska och ungerska), www.ungarndeutsche.de, där det finns mer att läsa om dem. ♦

(Källa: Wikipedia.hu)

Budapests topplista

AV: HASSE NYLÉN

Bosnyák tér, ett av Budapests alla torg. Foto: Hasse Nylén

Hasse Nylén är svensken som är förälskad i Budapest. Han gör nya resor varje år till den älskade staden för att upptäcka nya platser, matställen och musik. Här bjuder vi på ett smakprov från upplevelserna vid hans senaste besök. Texten är ett utdrag ur Nyléns kommande bok.

Att sammanfatta Budapest i en topplista är en alltigenom vanvettig idé. Det finns ingen möjlighet att med ett så trubbigt verktyg försöka beskriva något så subtilt som en stad. Omöjligt således. Blotta tanken att försöka gör dock en gosse förtjust, både omöjligheten och själva listan. Att generalisera är kul helt enkelt.

Det är delvis frågan om en intellektuell process, mängder av variabler måste finnas med och vara högt rankade. Det är också frågan om motsatsen, den spontana känslan.

Det finns platser i Budapest dit författaren av dessa rader spontant återvänder, när dagens vandringar är över eller när fotosessionerna börjar bli tröttande, när omgivningen är alltför babblig eller hungern gör sig påmind, när sökandet efter det genuina inte har varit fram-

gångsrik eller när längtan blir överväldigande. Några av dessa platser kommer att radas upp här nedan och läsaren ombeds besöka dem med kärleksfull vördnad och inte bråka så mycket om vi inte är överens om förträffligheten.

● Stadsdel (kerület): Ferencváros

Alltigenom charmerande, från de orenoverade kvarteren i öst till den modernt hippa Ráday u. IX i väst. Vänligt, vardagligt och grönt. Det finns alltid ett okänt gathörn att vika runt, ett av turister obesökt bad, ett stort utbud av matställen, musikställen, finkultur, historia och parker. Och så Donau förstås.

● Torg (tér): Bosnyák tér

Ett torg mitt i Budapest både geografiskt, befolkningsmässigt och i tiden. Om man vandrar ett par hundra meter på varje gata som strålar ut från det här röriga, intensiva torget ser och känner man den opolerade vardagen. Allt som behövs för att leva ett liv går att få tag på här i krokarna. Marknaden blir ett givet mål efter någon timmes strövtåg. ▶

► • **Gata (utca): Királyutca**

Utan jämförelse den gata som i sig själv bäst bjuder på Budapests innerstad i ett koncentrat. Om det finnes en termometer där skalan anger en kombination av mänsklighet och den egna individens preferenser så är Király u. VI den termometern. Om skalan börjar däruppe vid Városliget XIV (Stadsparken) eller nere i centrum vid Deák tér V och temperaturen höjs eller sänks längs vägen är upp till den enskilde men någonstans under vandringen når varje individ den nivå på termometern där jaget finns. Stanna där ett tag.

Om jag säger Andra Långgatan får göteborgarna en liten referens, ni andra får gå längs termometern.

• **Park (liget): Mechwart Liget**

Ett litet skutt från den brusande Margit körút II ligger den här friska, frodiga och gröna lilla pärlan. Tyst, vattenskvalpande och pinglande på något sätt. Vilsam, sval och central. Små fik och restauranger finns i den tysta närheten.

• **Kyrkogård (temető): Farkasréti temető**

Kuperad, sval och spännande rullar den här kyrkogården ner längs budakullarna. Kända artister, konstnärer och idrottsmän vilar här. Blomsterprakten utanför huvudingången är bedövande.

• **Bostadsområde (telep): Wekerle**

I en strängt symmetrisk stadsplan ligger detta enhetliga, men oenhetligt och personligt vackra, mjukt formade och hemtrevliga egna-hemsområde. Här vill man bo.

• **Bro (híd): Margithíd**

En bro som böjer på sig på mitten för att få kontakt med ön i floden och som åt andra hållet bjuder vandraren den vidunderligaste av utsikter måste bli valet. Åk ut mitt på, kliv av spårvagnen och gå ner på den lilla utsiktsplatsen. Gör det också det sista du gör innan du åker hem. Då vill du komma tillbaka.

• **Bad (fürdő): Lukács Gyógyfürdő**

Efter en varsam renovering och med lite tillägg till det gamla och ursprungliga är det här badet svårt att överträffa. Mest inomhus i ljuvliga dofter och temperaturer.

• **Büfé: Lacikonyha 105**

På väg in i saluhallen på Szent István tér IV passerar du den här büfé. Gör inte det, stan-na och ät! Förutom de vanliga rätterna finns egna, påhittade. Ägarinnan strålar av stolthet och övervakar verksamheten på ett mycket trevligt och entusiastiskt sätt. Förstår du inte vad det är i grytorna får du provsmaka.

• **Saluhall (vásárcsarnok): Lehel téri Vásárcsarnok**

Den här saluhallen står som slutsegrare efter en fruktansvärt hård kamp med en handfull andra. Det som gör den till slutsegrare är att den har allt, även arkitekturen.

• **Marknad (piac): Kórház utcai Piac**

På den lilla gatstumpen Kórház u. III ligger den här något förminskade upplagan av en vanlig matmarknad. Den blir därför lite gullig faktiskt. Fint hållen, med en bra blandning av fasta och tillfälliga stånd, med trevliga och innehållsrika büféer och med ett bra läge vinner den, knappt men säkert.

• **Själserveringsrestaurang (önkiszolgáló étterem): Lehel Íze**

På Lehel tér XIII, i bottenvåningen alldeles vid huvudingången till saluhallen, ligger den, en ohotad segrare. Generösa öppettider (ända till 19 vardagar), stort utbud av traditionell ungersk husmanskost, låga priser, någorlunda trevlig servering och närheten till ett spökat efterättsskåp gör detta till vinnaren i klassen.

• **Konditori, litet (cukrászda): Cuki Cukrászda**

I hörnet av Zrínyi út XVII och Péceli út XVII ligger denna lilla pärla. Helt ouppnåelig i sin charm. Tyvärr kommer du nog inte att göra dig besväret att åka hela vägen hit ut men om du gör det blir du rikligt belönad. Du som inte gör resan till Cuki kommer att hitta en egen liten favorit bland stadens hundratals liknande. Det ska inte vara öppet på måndagar, då är den inte äkta och får inte vara med i tävlingen.

• **Konditori, stort (cukrászda): Café New York**

I hörnet Erszébet körút VII och Dohány u. VII ligger detta fullständigt bedövande paradkafé.

Alla andra, inklusive Gerbeaud, kan slänga sig i kristallglasväggen. Det är den här som gäller. Fundera lite på varför huset bevakas av den typen av figurer som hänger ett par meter upp på ytterväggarna i långa rader.

• **Kafé/fik (kávézó): Café Factory**

I hörnet av Jókai u. VI och Weiner Leó u. VI ligger stället där du kan tillbringa en hel söndagsförmiddag med dina vänner. Ni ligger ner i ostrukturerade högar i en soffa och debatterar gårdagskvällen till tonerna av soft musik och med händerna begrävda i ljuvliga hemgjorda bakverk. På bordet intill sitter två studenter och förhör varandra inför tentan och dricker kopp efter kopp med högklassigt espresso och där borta i hörnet sitter två svenska lärare och skriver en EU-ansökan medan glassbakelse efter glassbakelse rinner ner och ökar midjemättet. Runt dig smyger den gulliga och trevliga personalen fram och hämtar tomma koppar och ställer fram fulla. När du reser dig upp och försöker gå upptäcker du att plånboken fortfarande är tjock och att staden ligger där alldeles utanför.

• **Öl och vin (söröz, borozó): Pótkules**

Bakom en oansenlig bajsbrun järndörr på Csengery u. 65. (ker. VI) finns det här haket där vad som helst kan pågå. I värsta fall blir du bara sittandes ute på den hemtrevliga innergården med några vänner, gamla eller nya, och några öl. I bästa fall är det folkmusik eller jazz av hög klass där inne.

• **Restaurang (étterem): Kiskakukk**

Att så här långt inne i centrum, Pozsonyi út 10. (XIII), hitta så här högklassig mat serverad på det här högklassiga sättet i en sådan här högklassig miljö till så här låga priser gör att ingen annan restaurang kan konkurrera, så enkelt är det.

• **Spårvagnslinje (villamos): Linje två**

Längs Donau på Pestsidan går den här spårvagnen, oslagbar.

• **Busslinje (autóbusz): Linje fem**

Bussen går från det vackra torget Pasaréti tér II, passerar den intensiva trafikknutpunkten Moszkva tér II, går igenom det lugna och fina Krisztinaváros, snuddar vid slottsberget, kastar sig över Donau och stannar upp och andas inne i absoluta centrum vid Ferenciek tere V, passerar

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Jag har noterats i ett antal Böcker

Jag har noterats i ett antal böcker,
som kontrollerar mig på alla sätt.
I mörka ämbetsrum som luktar nikt är
jag fäst på askgrått papper i register.
O förödmjukelse. O tandagnisslan,
jag är ej längre fri, jag är en gisslan.
Jag äger ej min hand, ej mina fötter,
mitt huvud är allenast en förrättning
Jag skulle leva bättre i en öken,
eller få ruttna djupt i feta jorden
för att jag finns i allehanda Böcker,
som kontrollerar mig på alla sätt.

ÖVERSÄTTNING: OVE BERGLUND

Astoria, stångar sig fram genom trafiken längs Rákoczi út VIII, stannar och byter folk på Blaha Lujza tér VIII, snurrar runt den magnifika järnvägsstationen Keleti Pályaudvar och rullar ut ur centrum på Thököly út VII/XIV, kantad av stora patriciervillor, hukar sig under järnvägen vid Zugló, rullar länge längs den intressanta Erzsébet királyné útja XIV, korsar den frustande, mäktiga Nagy Lajos király útja XIV, duckar under ännu en järnväg, rundar den stolta femtiotaldrömmen Mávtelep, drar iväg rakt norrut genom sällan besökta bostadsområden, studsar mot stadsgränsen och lägger sig till slut att vila vid ett litet torg i Rákospalota. Vilken annan linje kan matcha den? Ingen. ♦

"Ungrarna ska komma först i tanke"

Porträtt: Gyula Dávid

AV LÁSZLÓ SALL

ÖVERSÄTTNING: LINDA TOTH

Vid årets ungerska vecka i Göteborg, i form av festivalen hu.se.t som arrangerades för 6e gången i rad, var en av gästerna och samtidigt en av festivalattraktionernas aktiva arrangörer dr. Gyula Dávid, direktör vid Ungerska Institutet i Tallinn.

– Vad är det vi bör veta om de ungerska kulturinstitutet?

– I världen verkar 19 ungerska kulturinstitut från New York till New Delhi genom Helsingfors till Rom. Med början i januari 2007 är dessa instituts administrativa högkvarter Balassi Institutet, därmed styr kulturministern vårt arbete genom Balassi Institutet. Fr.o.m. i år omplaceras de kulturella institutens övervakning till ungerska Civilförvaltnings- och justitieministeriet där vi hjälper statssekreteraren som ansvarar för landets image.

– *När öppnades institutet i Estland?*

– Ungerska institutet i Tallinn slog upp dörrarna i oktober 2001 för att representera ungersk kultur inte minst i de baltiska länderna men framför allt i Estland. Anledningen till detta var att Tallinn var den första stad där en ungersk ambassad öppnades i regionen. Institutet grundade sitt verksamhetsområde på detta. Det har förvisso öppnats ambassader i Vilnius och Riga under årens gång och institutets direktör är ackrediterad som kulturattaché även i dessa två länder. I brist på finansiella resurser begränsades vår närvaro till endast en eller två utställningar om året i Litauen och Lettland. Idag förverkligas många fler kulturella program som det Ungerska institutet i Tallinn organiserar. Tack vare den mer intensiva närvaron har en närmare kontakt kunnat utvecklas med litauiska kulturinstitut. Tillsammans med dem har vi kunnat förverkliga deltagandet i programserien kopplad till Vilnius 2009 Europas Kulturhuvudstad.

– *Vad är planerna för närmsta framtiden?*

– Tallinn kommer att vara Europas kulturhuvudstad 2011, samtidigt kommer Ungern vara ordförande i EU under den första hälften av året. Det ungerska EU ordförandeskapets programplanering för det första halvåret är färdigställt, det har jag stämt av med de lokala samarbetsparterna. Min vision är att Liszt Ferenc Kammarorkester sparkar igång året, för deras del har vår största lokala partner inom koncertorganisation även bokat in två ytterligare konserter, varav en är i Riga. Vi har lyckats rekommendera ungerska deltagare till den största lokala jazzfestivalen i april och en ungersk gitarrist ska spela på den internationella gitarrfestivalen i juni. Ungerska hantverkare kommer att visa upp sina färdigheter och bjuda på sina varor i maj under Gamla Stan dagarna på stadens huvudtorg. Vi avrundar programserien för ordförandeskapet i juni på Tallinns Friluftsmuseum med ett evenemang arrangerat av Szentendres Friluft- och etnografiska museum och Nyiregyházas Sóstó museiby.

Under andra hälften av året avslutar ungerska musiker den mest prestigefyllda sommarfestivalen för klassisk musik och i augusti öppnar vi ett ungerskt kafé (även om det bara är för en dag då detta är evenemangets tema) på ön Hiiumaa. Under hösten fortsätter institutets aktiviteter på traditionsenligt vis med släkt dagar, filmfestivaler, osv.

Jag kan även nämna de ungerska aktörer

som deltar i internationella teaterfestivaler (i barn- och ungdomsteatrar) och folkmusikkonserter. Våra konstituttställningar planerar vi fortfarande inte endast för visning på institutets väggar utan tar även ut konstverken och konstnärerna till lokala utställningslokaler (t.ex. det estniska Konstmuseet), men vi kommer även att nå ut till flertalet gallerier på landsbygden.

Jag tror inte att jag behöver gå in i detalj på vilken fantastisk möjlighet som ges till att skapa en positiv landsbild i och med deltagandet i en evenemangsserie som väcker hela Europas intresse. Vi kommer att ägna hela nästa år åt att arbeta för att bli världiga deltagare i programmen kopplade till Tallinn 2011. Under de gånga åren som kulturdipomat har jag lyckats finna samarbetspartners bland lokala institut med vilka vi gemensamt kommer att förverkliga våra idéer. Det Ungerska Institutet har varit en pålitlig partner och medaktör i Tallinn, Estlands, ja, alla de baltiska ländernas kulturliv. På så vis har vi arrangerat otaliga stora projekt där vi genom gemensamt arbete kompletterat och styrkt varandra.

Under min ledning har institutet i stor utsträckning korsat mottagarlandets gränser och främjandet av studiekontakter präglar verksamheten allt mer. Vi är behjälpliga i samarbetet mellan Corvinus universitet och Estonian Business School men för tillfället söker vi även samarbetspartners åt flera ungerska och lokala högre utbildningsinstitutioner. Kontakten utvecklas mellan Báthory universitetet i Vilnius och Eötvös Loránd universitetet i Budapest samt mellan Moholy-Nagy universitetet i Budapest och estniska Konstakademien. Vi arbetar för att lettiska Statsuniversitetet i Riga ska kunna ta emot en ungersk lektor, för detta finns bara ett hinder på plats.

– Med hur stor arbetsgrupp klarar ni av allt detta arbete?

– Ungerska Institutet i Tallinn arbetar med tre och en halv tjänst. Direktören ansvarar för de utländska programmen, litteratur-, musik- och filmevenemang samt organisationen kring studiekontakter. Den lokalanställda projektledaren är en i Estland erkänd konstnär vars landskännedom och goda smak ger grund för förberedelserna när vi planerar våra utställningar. Vår ekonomiansvarige är utsänd från Ungern och vi har även en lokalanställd på halvtid, en assistent med en högskoleexa-

men i ungerska. Jag anser att vi i förhållande till institutets personalantal och ramarna för programmen lyckas förverkliga ett rikt utbud av evenemang med hög standard vilka inte bara styrker vårt hemlands goda rykte i mottagarlandet, utan även i en bredare sedd region och baserat på institutets arbete och verksamhet har man lärt känna ungrarna som tillförlitliga.

– Kan du beskriva vem du, Gyula Dávid, är?

– Om man ser till min egentliga examen är jag jurist. I augusti 1986 trädde jag in genom Bildningsministeriets portar och med undantag för ett kortare uppehåll arbetade jag där fram till september 2005 inom organisation och civilförvaltning. Efter 13 år däremot, då som avdelningsdirektör, kände jag att jag ville göra någonting annat. När tjänsten som direktör till Ungerska Institutet i Tallinn utlystes lämnade därför också jag in min ansökan.

Det är första gången jag arbetar utomlands och egentligen är det första gången jag håller på med projektledning av kulturprogram. Tidigare var mina uppgifter att förbereda svårsmälta lagar och organisera möten vid ministeriet. Men jag var en intellektuell ungrare som läste, gick på teater, bio och konserter. Jag har god kunskap om den ungerska kulturen och känner väl till vad som är värdefullt i den.

– Nu när ditt uppdrag går ut, hur bedömer du ditt utförda arbete?

– Jag hade ingen aning om vad som väntade mig i Estland, p.g.a. detta kritiserade man i flera tidningsartiklar ministerns beslut med motiveringen att han valt en sådan person som helt och hållet saknar finnnugriska förkunskaper. För egen del vill jag tillägga att kunskaper i estniska inte på något vis var ett kriterium, däremot tror jag att de personer som rekommenderade mig för ministern väl kände till det arbete jag utfört i nära ett och ett halvt decennium. Att jag oberoende av regeringar och ministrar utfört min uppgift med tillgivelse och respekt och att mina chefer kan vara långa oavsett omständigheten därför att denna stats-tjänsteman – d.v.s. jag – är en av de bästa bland de bästa. Det kan tilläggas att jag endast träffade ministern efter hans beslut, det verkade därför som att han tillförlitat sig på sina kollegors erfarenheter. Jag tror att jag under alla mina år som direktör inte har varit en besvikelse för någon av mina chefer.

► Självfallet var det inte detta som motiverade mig i mitt arbete. Snarare att jag skulle öppna upp detta lilla, från omvärlden isolerade, institut och skapa sådana kontakter som senare skulle kunna bli självgående. Mellan konstnärer och konstnärer, mellan museer, gallerier, musiker och konsertagenturer. Jag ville uppnå att oavsett vart i regionen tanken på att organisera ett internationellt program väcktes så skulle ungrarna komma först på tanke hos organisatörerna eftersom den ungerska kulturen är av världsklass, dess representanter är vänliga människor och det Ungerska Institutet i Tallinn är en beprövad, pålitlig partner. Jag anser att det är den uppgift jag uppfyllt.

– *Hur arbetade du? Hur stor frihet har du*

haft i ditt arbete?

– När det kommer till organiseringen av programmen har jag haft fria händer. „Endast” två aspekter: de finansiella möjligheterna och de lokala samarbetspartnerns krav har haft inflytande på mina beslut. Jag har inte vid något tillfälle fått instruktioner om vilka eller vad jag ska presentera och introducera. Till sanningen tillhör att Balassi Institutet och ministeriet varit sparsamma med att ge beröm, därför kanske det bara är jag som tycker att jag skött mitt jobb väl tillsammans med alla de otaliga personer vi nått ut till och lyckats tilltala. Jag har alltid fått positiv respons från lokala partners och publiken. I slutändan är det egentligen bara det som räknas. ♦

Ungerska beigels med vallmofrö och nötter

Lika otänkbart som en ungersk julgran utan sina typiska konfektprydnader, ”szaloncukor”, skulle julbordet vara utan ungersk beigel med vallmofrö- eller nötfyllning. Sedan urminnes tider har beigels spridit glans över julfirandet, och under det senaste seklet har det till och med delvis lyckats konkurrera ut det så kallade julbrödet i julbaket. Skickliga bagare gör numera även beigels med andra fyllningar, såsom kastanjeller choklad, men dessa läckerheter är bara överdriven lyx.

Recept

(ill 4 beigels, fyllningen räcker till 2 beigels var)

1 tsk socker
1,5 dl mjölk
15 g jäst
50 g (0,5 dl) florsocker
500 g (8,5 dl) vete mjöl
100 g smör
100 g ister
2 ägg
1 tsk rivet citronskal
1 nypa salt
0,5 tsk vaniljsocker

Övrigt:

1 äggula till pensling

Lös upp socker i fingervarm mjölk och lägg i jästen. Blanda övriga ingredienser till degen med jästblandningen och knåda väl. Täck degen med handduk, och låt jäsa ca en halvtimme.

Gör nötfyllningen genom att hälla mjölken i en kastrull och koka upp med sockret och vaniljsockret. Tillsätt citronskal, russin, kanel, nötter och honung.

Nötfyllning:

- Knappt 1 dl mjölk
- 100 g (0,5 dl) strösocker
- 0,5 tsk vaniljsocker
- 0,5 tsk rivet citronskal
- 3 msk (30 g) russin
- 1 nypa kanel
- 250 g malda valnötter
- 3-4 msk honung

Vallmofröfyllning:

- Knappt 1 dl mjölk
- 250 g (3,5 dl) florsocker
- 0,5 tsk vaniljsocker
- 250 g malda vallmofrön
- 3 msk (30 g) russin
- 1 tsk rivet citronskal
- 4 msk honung

Gör fyllningen med vallmofrön genom att blanda mjölken med flor- och vaniljsocker. Koka upp och lägg i vallmofrön och russin. Låt sjuda några minuter under ständig omrörning, ta av från värmen, och rör i citronskal och honung.

Dela degen i fyra bitar, och kavla ut varje bit till en 30 x 35 cm stor rektangel. Bred ut fyllningen och rulla ihop på längden. Se till att rullarna har jämn form.

Lägg försiktigt på beigellängderna på plåten, och pensla med äggula. Grädda i ugnen på medelhög värme tills de blir gyllenbruna. Ta inte ut ur ugnen förrän de svalnat helt. De har lång hållbarhet om de förvaras svalt och torrt. De ska inte skäras upp förrän strax före serveringen.

Det kom ett brev...

Jeg hedder Márton Németh og er IT-bibliotekar på Széchényi Nationalbiblioteket i Budapest. Jeg har tre diplomer: historie og bibliotek-informationsvidenskab fra Szeged Universitet, Ungarn og Europæiske Studier (på engelsk) fra Aalborg Universitet, Danmark. Alle tre diplomer er i masters nivå. Efter jeg var færdig med mine studier i historie, begyndte jeg en europæisk politik mindre program i Szeged i Statskundskab Institut, Det Juridiske Fakultet sideløbende mit bibliotek studier. De tilbød mig et semester stipendium i Aalborg. Ved afslutningen af semesteret, de tilbød mig en fortsættelse af mine studier. Jeg lavede mit praktikophold i Ungarn, og jeg skrev mit tesis fra hjemmet, havde jeg rejser til Danmark kun for eksamen. I bibliotekar området lige efter min dansk stipendium semester, skrev jeg mit speciale fra nordisk bibliotek systemer, på ungarsk. Lederen af Szeged Universitetsbiblioteket var min vejleder. I de sidste par år jeg skriver et bibliotek blog (nemethmarton.klog.hu) i ungarsk af dette emne. Det er en eller anden måde en fortsættelse af mit speciale, af en anden form. Derudover har jeg også skrevet artikler til ungarsk professionelle bibliotek tidsskrifter.

Jeg tror, danske biblioteker har bedre faglige PR end den svenske dem. Ved denne måde til at skrive mine artikler, jeg kunne finde mere interessante tjenester, jeg kunne skrive om form Danmark fra Sverige. Den IFLA kongres i Göteborg fik mig gode muligheder for at finde interessante svenske biblioteksservice, og jeg vil fremme dem på min blog i de følgende måneder. På nationalt biblioteket, jeg har forskellige opgaver: At oversættelse fra engelsk til ungarsk, forvaltning af bibliotekets hjemmeside, test programmer - til enhver tid skal vi følge de internationale trends og få nye ideer til gennemførelse for vores job miljø. Det var den vigtigste årsag jeg besøgte IFLA konferensen i Göteborg.

Jeg kunne mødes med mange interessante mennesker fra hele verden. Vi havde måske godt bibliotek ture i Halmstad og i Göteborg. Af nogle rundvisninger på forskellige biblioteker kunne vi se, hvordan bibliotekerne er eksisterende i praksis. Vi kunne finde de største udfordringer i deres værker. Desuden

var der interessante workshops på forskellige faglige områder. Vi kunne indse, at i forskellige måder, vi er nødt til at svare hovedsagelig de samme spørgsmål: Hvordan biblioteker kan tilpasse for informationsamfundet, og hvordan de kan overleve tabet af deres oplysninger monopol.

Hovedtalerne ved konferencens begyndelse dag annonceret bredere rammer for bibliotekar perspektiver (f.ex. Hans Rosling, Sture Alén, Henning Mankell). Alle af dem var fremragende på deres marker og gjorde ganske gode udgangspunkter for konferencen dage.

Før og efter konferencen kunne jeg besøge mange interessante lokale ungarske folk. Disse samtaler med dem var også virkelig værdifuldt for mig. Det var virkelig interessant at høre om den ungarske identitet former i Sverige, især for folk, der kom fra Transylvania til Sverige. Jeg har også hørt om nogle interessante dilemmaer omkring det svenske uddannelsessystem. Den demokratiske borger socialisering proces er i en reel fare på grund af mangel på kulturel forståelse og leksikalsk viden om mange unge mennesker. Den kendte svenske forfatter Henning Mankell og nogle lokale ungarske folk, jeg mødte i Göteborg (uafhængigt af hinanden) helt enige på dette punkt, når de talte om det svenske samfund.

Så på den sidste dag af min rejse besøgte jeg den svenske Bibliotek Museum og svenske Biblioteksskole i Borås. Jeg kunne gøre et godt overblik over flere samarbejdsformer, som de nordiske lande i biblioteket uddannelses - og forskningsområder. Desuden lige efter to dage Bibliotek Historie konferencen session jeg kunne realisere udviklingen af svenske biblioteker i et museum miljø med en af talerne (et bibliotekshistorie professor) fra konferencen.

Så et resumé jeg har fået mange interessante og værdifulde oplevelser under mit dage i Sverige. Jeg vil gerne sige mange tak for min ungarske guider i Göteborg, især for László Sall og Maria Larsson.

Márton Németh

En unik världsattraktion, som utmanar rasismen i Europa!

100-manna zigenarorkestern från Budapest gästar Sverige

Ja, så vill vi rubricera det evenemang, som arrangeras i Sverige mellan 25-28 november 2010. Ungerns uppmärksammade jätteorkester, bestående av 100 romska virtuoser, gästar återigen Sverige. Och ännu en gång, vill vi markera att romernas situation inte har förbättrats, snarare tvärtom – trots att deras musikanter trollbinder och berikar världen.

EU fortsätter att bortse från romernas musikaliska framgångar och blundar samtidigt för att deras sämre lottade rasfränder förföljs i många europeiska länder. I Ungern har ett extremistiskt högerparti, Jobbik erövrat 17 procent av väljarnas röster, på grund av att en av partiets programpunkter är att "zigenarna skulle sättas på plats". Men även i Sverige går Sverigedemokraterna framåt, och inte heller detta extremistiska parti är förtjust i romer och invandrare.

Det ungerska 100-manna zigenarbandet har hittills uppträtt i 35 länder. Och nu är det åter Sveriges tur att i toner få det berättat för sig hur de ungerska romerna har påverkat den klassiska musiken.

Just det; de har under årens lopp inspirerat många stora kompositörer: Liszt, Brahms, Berlioz, Monti, bröderna Strauss etc. Själva har de också levererat många omtalade kompositörer, bland andra den kvinnliga violinisten Czinka Panna, som var verksam på 1700-talet och som anses vara världens första riktiga primas (bandleadare). Hennes arv tände till och med Zoltán Kodály, som efter andra världskriget komponerade operan Czinka Pannas ballader.

Varje konsert blir en unik kulturgärning, och en vass politisk demonstration.

Norrköping, 25 november 2010 De Geerhallen 20.00

Malmö, 26 november 2010, Konserthuset 20.00.

Göteborg, 27 november 2010, Konserthuset 19.30

Stockholm, 28 november 2010, Konserthuset 20.00

Igor Kubat 070-77 484 59

Ordförande för Kubat & Partners KB

